

Kungen – för Sverige i framtiden?

Morgondagens jubilar Carl XVI Gustav föddes knappt två månader efter det att andra världskrigets segrarmakter hade slutgiltigt splittras i två rivaliserande läger. Den 5 mars 1946 höll Storbritanniens store son, före detta premiärministern Winston Churchill, ett tal i den amerikanska staden Fulton i vilket han betecknade den då uppkomna demarkationslinjen mellan väst- och östblocken i Europa som en järnridå. Uttrycket blev klassiskt men var egentligen inte alls nytt. Bolsjevikerna kritiserades redan tidigt för att ha upprättat ett kontinentalt fängelse. Till denna kör av belackare anslöt sig snabbt även många svenskar, såsom P.E. Brusewitz med verket *Bakom Rysslands järnridå* (1923).

Andra världskriget flyttade denna järnridå märkbart västerut, men Sverige hörde återigen till de länder som klarade sig bäst ur knipan. Landet hade undgått krig och ockupation, vilket gav det ett betydande försprång då återhämtningen från kriget vidtog och välfärdsstaten började uppföras på olika håll av Västeuropa. Kronprinsens barn- och ungdom sammanföll väsentligen med denna guldålder i Sveriges historia. När han 1973 besteg tronen stod det svenska välfärdssamhället – Folkhemmet med stort F – på höjden av sitt internationella anseende. Ryktet var välförtjänt och trots att flera länder därefter har kört förbi Sverige på välfärdslistan så finns det många kvaliteter i folkhemmet som alltjämt är oöverträffade.

En av dessa kvaliteter har varit det svenska medborgarsamhällets förmåga att bygga upp och förnya den demokratiska parlamentarismen utan häftiga inre motsättningar. Monarken miste steg för steg sina maktbefogenheter och 1974 fick Sverige en grundlag, som fråntog kungen allt politiskt inflytande. Många antog att nästa reform skulle bli en övergång till republik, men vinden vände och idag stöder åtta av tio svenskar monarkin. Kravet på ett republikanskt statskick har dock av principiella skäl aldrig strukits ur socialdemokraternas partiprogram. Detta gör att det finns förväntningar om frågan skall dryftas ingående i den just nu aktuella grundlagsutredning, som inom några år torde utmynna i en modernisering av regeringsformen.

Ett färskt debattinlägg i frågan är *För Sverige – Nuförtiden : En antologi om Carl XVI Gustaf*. Verkets fjorton skribenter lägger här fram en rad intressanta men inte alltid så övertygande argument för eller emot monarkins bevarande. Det uttalade skälet till utgivningen är kungens bemärkelsedag. En del bidrag har därför formen av vördnadsfulla hyllningar. Men en lika viktig utgångspunkt för antologin torde ha varit Dagens Nyheters ledare den 4 november 2002, i vilken den rådande ordningens försvarare avkrävdes en förklaring till hur ”monarkin kan förenas med

demokratin". Trots smärre snedtramp under årens lopp har Carl XVI Gustafs popularitet alltid varit hyfsad. Och efter hans empatiska tal med anledning av tsunamikatastrofen har många, som tidigare förhöll sig likgiltigt till de kungliga piruetterna, tagit ställning för monarkin med hänvisning till dess förnyade möjligheter att ena och hela nationen genom humana manifestationer.

Många av antologins inlägg präglas av en ambivalens eller borde man säga obestämd blyghet inför hela problematiken. Kanske är det så att monarkin har ett så starkt folkligt stöd att dess mest vakna granskare helst aktar sig för att öppet ifrågasätta de breda folklagens fattningsförmåga. Det är ju ingen hemlighet att samhällseliterna sällan anser att folket vet bäst. Det är dock varken korrekt eller klokt säga sådant i offentligheten, isynnerhet om man vill vinna röster i det stundande riksdagsvalet. Jag skönjer en viss undfallenhet till och med i bidraget skrivet av vänsterpartiets ordförande Lars Ohly, som ju föga överraskande är en programmatisk republikan. Ohly erkänner att monarkin har en betryggande majoritet bakom sig och således har en demokratisk förankring. Men för att rädda något av sitt tankebygge på denna punkt tillägger han att denna majoritet inte kan trolla monarkin till något som den inte är – "demokrati är det inte".

Historikern Dick Harrison undviker öppna ställningstaganden för eller mot monarkin. Trots det provocerar han läsaren till motargument. Hans tes är att dagens medier har en så stark genomslagskraft att de i realiteten ger den maktlöse kungen mer inflytande än någon av hans föregångare har haft. Det stämmer att dagens kung syns och hörs betydligt mer än forna tiders monarker. Men av någon anledning blundar Harrison helt för faktum att dessa kungar naturligtvis inte behövde konkurrera om uppmärksamheten i ett lika ofantligt, ja, i praktiken globalt nyhetslandskap som Carl XVI Gustaf. Som finne kan jag ge skåningen Harrison ett sorgligt exempel på forna kungars reella inflytande. Den enväldige Karl XII syntes eller hördes inte i Finland under Stora nordiska kriget (1700-1721). Ändå fick hans äventyrliga krigföring tragiska följder för östra rikshalvan, som drabbades av en rysk ockupation med omfattande terror mot civilbefolkningen och massdeportationer.

Ett annat tankeväckande inlägg är signerat av Inga-Britt Ahlenius, högt uppsatt FN-tjänsteman med en lång karriär inom svensk statsförvaltning bakom sig. Enligt henne gav 1974 års RF en extremt stark statsminister som i hög grad kan styra sina svaga ministrar och riksdagsopinionen. Inte minst som också rättsväsendets högsta ämbeten utdelas från Rosenbad. Som motvikt till detta toppstyre föreslår Ahlenius en folkvald kung eller president. Men i likhet

med en del andra inlägg i boken utmynnar hennes funderingar i vaga förväntningar om att det nuvarande arvkungadömet kunde moderniseras och därmed revitaliseras.

Hur vill den svenska eliten egentligen ha det? En kort jämförelse med finska statskicket kan vara klargörande. Finland har haft en republikansk regeringsform sedan 1919. Fram till våren 2000 hade presidentämbetet så starka maktbefogenheter att dess innehavare tidvis försatte den demokratiska parlamentarismen ur spel. Därför fråntogs presidenten i den nya grundlagen alla möjligheter att styra regeringsbildningen. Samtidigt blev det fastslaget att hon hädanefter skulle leda landets utrikespolitik i samråd med regeringen. Många hade önskat att Finland skulle ha tagit steget ut och omvandlats till en normal västeuropeisk demokrati, vars verkställande makt utövades enbart av regeringen som åtnjöt riksdagens förtroende. Detta hade gjort Finlands president till ett ceremoniellt statsöverhuvud av samma typ som de skandinaviska monarkerna eller Tysklands förbundsresident. Men när det kom till kritan beslöt man trots allt att behålla merparten av presidentens utrikespolitiska inflytande. Därmed förblev en viktig del av den högsta verkställande makten utanför riksdagens kontroll.

Denna tudelning i Finlands utrikespolitiska ledning har tillsvidare fungerat skapligt, också om president Tarja Halonen har haft svårigheter att hålla sina händer borta från Finlands EU-politik, som enligt grundlagen är regeringens område. På minuskontot bör räknas en ibland nog så otydlig markering av landets utrikespolitiska linje. Och framförallt, så länge den nuvarande grundlagen är i kraft finns det ständigt en risk att åsiktsmotsättningar mellan presidenten och regeringen i ett hotfullt läge urartar i fatal handlingsförklamation.

Är det troligt Sverige går in för en maktfördelning som påminner om den nuvarande finska modellen? Jag vågar betvivla det. Mycket mer troligt är att Finland 2012 eller 2018 väljer den nuvarande svenska modellen och omvandlar sin president till kung utan krona. En reellt tudelad statsledning kunde på kort sikt eventuellt dämpa den svenska statsministerns nuvarande maktfullkomlighet. Men på lång sikt skulle man få samma kluvna situation som Finland har idag – förövrigt inte helt olik de problem som Sverige hade i början av 1900-talet med sina bångstyriga monarker.

Efter att ha läst igenom denna stimulerande och ställvis vänligt polemiska festskrift är jag ännu mer övertygad om att monarkins fortbestånd och egenart spelar en helt marginell roll i utvecklingen av den svenska demokratin. Man kunde nästan tro att eliten medvetet för en avledande diskussion om kungens personliga egenskaper för att undvika den verkligt stora frågan

gällande svensk demokrati: regeringens och enkannerligen statsministerns järngrepp om riksdagen och ämbetsmannakåren.

Det finns många fördelar med den rådande maktstrukturen. Statsministerns orubbade auktoritet är en garanti för att Sveriges utrikespolitiska linje är konsekvent och tydlig. Den uppenbara maktkoncentrationen dämpar också diverse stridigheter inom statsförvaltningen och det makthavande partiets/partiernas lägre instanser. I motsats till vad Inga-Britt Ahlenius gör gällande är statsministerns starka auktoritet dock av mycket äldre datum än 1974 års grundlagsreform. Reformen ledde inte några fundamentala förändringar i svensk politik. Den justerade endast lagen så att den motsvarade den politiska verkligheten, samtidigt som den bidrog till att cementera det socialdemokratiska etablissemangets grepp om makten.

Ett märkligt drag i svensk politik är att socialdemokraterna i en räkka år har bildat regering utan medverkan av sina så kallade stödpartier. Det är viktigt att notera att sådant inte just förekommer i de övriga nordiska länderna. Sitter man inte regeringen så är man i opposition. Det är lätt att inse varför Vänsterpartiet redan länge har föredragit att sitta på två stolar. Regeringsansvar tär ofta på småpartiers popularitet och kan lätt leda till att man faller under strecket i följande val. Samma strategi har troligtvis styrt Miljöpartiets handlande som stödparti. Ingen grundlag torde kunna förbjuda ett dylikt surfande på folkopinionens vågor. Men visst ger den utrymme för okontrollerade rutiner i den parlamentariska processen som skadar demokratis trovärdighet.

Det som däremot kan rättas till genom lagstiftning är beslutsprocessen inom regeringen och förekomsten av långa vallistor. Vad är nyttan av åsiktsbyten och skiftande meningar om ministrarna inte har möjligheten att fatta beslut genom röstning? Det säger sig självt att systemet samlar makten i statsministerns hand och gör de övriga ministrarna till lydiga statister. Varför skulle de söka stöd för sina egna åsikter inom riksdagsgruppen eller de allierade partierna?

De långa vallistorna försvaras vanligen med att de förhindrar val av dumma kandidater och smorda PR-människor, underlättar en fokusering på stora sakfrågor och gör soloprestationer i riksdagen överflödiga. Men frågan är om de svenska riksdagsvalen är mindre personfixerade än låt oss säga de finska, som i huvudsak är personval. Höstens riksdagsval i Sverige avgörs endast delvis på basen av sakfrågor. I förgrunden kommer återigen att stå några partiordförande och deras personliga karisma. Nackdelen med långa listor är inte enbart att de förhindrar ett trotsigt nytänkande inom de existerande partierna och gör riksdagsgrupperna till fogliga fårahjortar. De

överdriver också ideologiernas betydelse och försvårar därigenom regeringskoalitioner över blockgränserna.

Detta var inte en välstrukturerad recension, snarast ett konstruktivt menat debattinlägg av en utböling. Men ibland kan det vara nyttigt att inte hålla sig till saken och aktivt frångå den färdigt serverade agendan. Isynnerhet om frågan gäller den svenska demokratins framtid.